

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
ΕΝΩΣΗ

IEK

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ 2

Η εβραϊκή Συναγωγή και τα μέρη της

Στα εβραϊκά η Συναγωγή ονομάζεται «Μπετ Κνέσετ», και σημαίνει «Οίκος συνάθροισης», αποτελεί δε το κέντρο της Ιουδαϊκής λατρείας. Η Συναγωγή, εμφανίστηκε μετά την καταστροφή του πρώτου Ναού του Σολομώντα περί το 586 π.Χ. – 537 π.Χ., όμως, ως τόπος λατρείας άρχισε να αναπτύσσεται μετά την καταστροφή του δεύτερου Ναού, το 70 μ.Χ. Οι Εβραίοι, δημιούργησαν τις Συναγωγές για να προσεύχονται και να μελετούν τον Νόμο, αφού πλέον χωρίς την ύπαρξη του Ναού αναγκάστηκαν να προσεύχονται χωρίς την τελετουργία των θυσιών. Οι Συναγωγές κτίζονταν στις πόλεις και στα χωριά όπου ζούσαν οι Εβραίοι, και οι θυσίες αντικαταστάθηκαν από την προσευχή: «αντί για ταύρους σου προσφέρουμε τις προσευχές μας» (Ωσηέ 14, 3).

Αν εξαιρέσουμε τον αρχιτεκτονικό ρυθμό και τη διακόσμηση –τα οποία ποικίλουν ανάλογα με τον τόπο που βρίσκεται η κάθε Συναγωγή– όλες παρουσιάζουν περίπου την ίδια διάταξη όσον αφορά την εσωτερική διαμόρφωση του χώρου. Κάθε Συναγωγή είναι προσανατολισμένη προς την Ιερουσαλήμ, στηριγμένη στον τοίχο που βρίσκεται στο βάθος και καλυμμένη με κεντητό παραπέτασμα, τοποθετείται η Ιερή Κιβωτός που περιέχει τους «κυλίνδρους του Νόμου». Μπροστά στην Ιερή Κιβωτό βρίσκεται κρεμασμένη από την οροφή μια λυχνία που παραμένει διαρκώς αναμμένη. Στη βάση της Κιβωτού υψώνεται το αναλόγιο μπροστά στο οποίο στέκεται ο ψάλτης. Στη μέση του κτιρίου της σύγχρονης Συναγωγής ορθώνεται ένα υπερυψωμένο βάθρο, από όπου διαβάζεται ο Νόμος (Πεντάτευχος). Στις Συναγωγές δεν υπάρχουν αγάλματα, εικόνες, απεικονίσεις παραστάσεων, προσώπων ή άλλες, λόγω της ρητής απαγόρευσης «Ου ποιήσεις σεαυτώ είδωλον ...» (Εξ 20, 4-5). Οι θέσεις για τους πιστούς βρίσκονται διατεταγμένες πίσω από το βάθρο, επίσης ειδικό μέρος της Συναγωγής είναι προορισμένο για τις γυναίκες, ο γυναικωνίτης.

Τα παράθυρα της Συναγωγής είναι συνήθως βιτρώ με εβραϊκές επιγραφές και ιερά σύμβολα. Τα χαρακτηριστικά σύμβολα που χρησιμοποιούνται για τη διακόσμηση του χώρου είναι οι πλάκες του Νόμου, απεικονίσεις λιονταριών (σύμβολο της φυλής του Ιούδα και χαρακτηριστικό δύναμης), το στέμμα (σύμβολο της Βασιλείας του Θεού) και το Μαγκέν Νταβίντ (το άστρο του Δαβίδ). Επίσης, στις Συναγωγές βρίσκουμε

απομιμήσεις της Μενορά, της επτάφωτης λυχνίας που έκαψε στην Κιβωτό της Διαθήκης, μαζί με τις πλάκες του Νόμου που δόθηκαν στην έρημο κι αργότερα μεταφέρθηκαν στον Ναό της Ιερουσαλήμ. Το φως της συμβολίζει το πνευματικό φως που θα πρέπει να φωτίζει ασταμάτητα όλη τη γη.

Η λατρεία συνίσταται από τρεις βασικές ακολουθίες που γίνονται καθημερινά το πρωί, το απόγευμα και το βράδυ. Εμπλουτισμένες παραλλαγές αυτού του συνόλου τελούνται το Σάββατο, η οποία είναι η κυρίως λατρευτική μέρα του Ιουδαϊσμού, και στις γιορτές. Οι ραβίνοι, οι οποίοι προΐστανται της λατρείας, όπως και της κοινότητας γενικά, δεν είναι ιερείς, αλλά θρησκευτικοί διδάσκαλοι. Επίσης κάποιες διαφορές εντοπίζονται στα τελούμενα της Συναγωγής μεταξύ Μεταρρυθμισμένων και Ορθόδοξων Ιουδαίων. Επί παραδείγματι, στις Ορθόδοξες Συναγωγές ο ρόλος των γυναικών είναι περιορισμένος, και κατά τη διάρκεια της λατρείας πρέπει να βρίσκονται σε συγκεκριμένο μέρος, το γυναικονίτη. Από το άλλο μέρος στις Μεταρρυθμισμένες Συναγωγές οι γυναίκες όχι μόνο «κάθονται» μαζί με όλους τους πιστούς αλλά διαδραματίζουν και ενεργητικότερο ρόλο, ο οποίος φτάνει σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και στη χειροτονία τους σε ραβίνους. Άλλη διαφορά είναι η κάλυψη της κεφαλής με καπέλο ή ένα μικρό στρογγυλό σκούφο (κιπά) για τους άντρες και διάφορα καλύμματα για τις γυναίκες. Στις Μεταρρυθμισμένες Συναγωγές αυτό δεν είναι υποχρεωτικό.

Τα μέρη της συναγωγής

Η συναγωγή αποτελείται από τρία βασικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν την τυπολογία της. Τα χαρακτηριστικά αυτά επηρεάζονται από την τοπική αρχιτεκτονική και καλλιτεχνική παράδοση. Είναι δε τα εξής:

1. Το εϊχάλ

Το εϊχάλ, ή ο χώρος που φυλάσσονται οι Κύλινδροι του Νόμου, πήρε το όνομά του από τον ομώνυμο χώρο στο Ναό της Ιερουσαλήμ. Το εϊχάλ έχει κεντρική θέση στην προσευχή, καθώς αφενός μεν περιέχει τους ιερούς Κυλίνδρους του Νόμου, αφετέρου δε κατευθύνει την προσευχή προς την Ιερουσαλήμ και τα ερείπια του Ναού (σημερινό Δυτικό Τείχος ή Τείχος των Δακρύων). Το εϊχάλ έχει τη μορφή εσοχής ή ντουλάπας στον τοίχο, όπου τοποθετούνται οι Πάπυροι του Νόμου. Και στους δύο τύπους εϊχάλ, οι πλούσια διακοσμημένες πόρτες είναι καλυμμένες με μια χρυσοκέντητη κουρτίνα. Ο θεσμός του εϊχάλ εμφανίστηκε

μετά τους πρώτους μ.Χ. αιώνες, ενώ στις αρχαίες συναγωγές οι πάπυροι του Νόμου μεταφέρονταν στην αίθουσα με μια διακοσμημένη κιβωτό, ενώ φυλλάσσονταν σε γειτονικά σπίτια για προστασία από κλοπή.

2. Το βήμα (τείβά)

Το βήμα στη συναγωγή είναι το μέρος από όπου διαβάζονται οι Κύλινδροι του Νόμου και όπου ο ραββίνος ηγείται της λειτουργίας στη συναγωγή. Το βήμα βρίσκεται πάντα απέναντι από το εἶχάλ, στον ίδιο άξονα συμμετρίας.

3. Ο γυναικωνίτης (εζράτ νασίμ)

Στη συναγωγή ο χώρος προσευχής των ανδρών είναι ξεχωριστός από τον χώρο των γυναικών. Στις συναγωγές πριν τον 19^ο αιώνα, ο γυναικωνίτης βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με την αίθουσα των ανδρών και διαχωριζόταν από αυτήν με ξύλινο καφασωτό. Αργότερα, ο γυναικωνίτης εμφανίζεται υπερυψωμένος σαν μπαλκόνι ή εξώστης, πάνω από την αίθουσα των ανδρών και αρχικά διατηρεί το ξύλινο καφασωτό.

ΡΟΥΧΑ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

- ✓ **Kippah:** Είναι το χαρακτηριστικό κάλυμμα της κεφαλής.
- ✓ **Tallit:** Είναι σαν σάλι σε άσπρο και μπλε με τέσσερις κόμπους στις γωνίες τους, που ονομάζονται **tzitzit**.
- ✓ **Tefilin:** Πρόκειται για δυο φυλακτάρια τα οποία το ένα δένεται με δερμάτινα λουριά στο δεξί χέρι και το άλλο στερεώνεται ψηλά στο μέτωπο στο μέσο των ματιών. Περιέχουν γραπτές προσευχές.

Η «μενορά», οι ραβίνοι και η αποστολή τους

Η Μενορά ή Επτάφωτος λυχνία ήταν ένα φωτιστικό σκεύος με επτά λυχνάρια, που έκαιγε αρχικώς στα άγια της Σκηνής του Μαρτυρίου στην έρημο και στη συνέχεια στον Ναό του Σολομώντος. Η πρωτότυπη επτάφωτος λυχνία –όπως περιγράφεται στην Αγία Γραφή– ήταν κατασκευασμένη από συμπαγή χρυσό και είχε ύψος τριών πήχεων (περίπου 2 μέτρα). Όσο για τη μεγαλύτερη επτάφωτη μενορά στον κόσμο, αυτή βρίσκεται στο Μανάντο της Ινδονησίας και έχει ύψος 18,9 μέτρα. Με τον καιρό έγινε σύμβολο των

Ισραηλιτών και της ιουδαϊκής θρησκείας, ενώ σήμερα εμφανίζεται και ως ένα από τα σύμβολα του κράτους του Ισραήλ μαζί με το εξάκτινο Άστρο του Δαβίδ.

Στον νεότερο Ιουδαϊσμό η μενορά είναι στενά συνδεδεμένη με την εβραϊκή Εορτή των Φώτων (Χανουκά): Σύμφωνα με το Ταλμούδ, μετά τη βεβήλωση του Ναού της Ιερουσαλήμ από τους Σελευκίδες, υπήρχε σφραγισμένο (άρα μη βεβηλωμένο) ελαιόλαδο που μόλις επαρκούσε για να τροφοδοτήσει τον λύχνο του Ναού για μία ημέρα. Κατά θαυματουργό τρόπο όμως το λάδι κράτησε οκτώ ημέρες, χρόνος αρκετός για να παραχθεί νέο αγιασμένο ελαιόλαδο. Στο Ταλμούδ αναφέρεται επίσης ότι απαγορεύεται η χρήση επτάφωτης λυχνίας έξω από τον Ναό. Για το λόγο αυτό η μενορά της Χανουκά έχει εννέα λύχνους ή κεριά (οκτώ κλάδοι συν ο κεντρικός), έτσι ο όρος «επτάφωτος λυχνία» δεν αντικατοπτρίζει πλήρως τη συγκεκριμένη περίπτωση. Στη σύγχρονη Εβραϊκή γλώσσα ο τύπος της μενορά με εννιά λυχνίες αποκαλείται «χανουκίγια».

Επτάφωτες λυχνίες εισήχθησαν και στους χριστιανικούς ναούς με διαφορετικό συμβολισμό. Συγκεκριμένα συμβολίζουν, είτε τα επτά χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος είτε τα επτά Μυστήρια της Εκκλησίας. Στις συναγωγές και στους ορθόδοξους χριστιανικούς ναούς υπάρχει λύχνος συνεχώς αναμμένος –μπροστά στην Κιβωτό και στην Αγία Τράπεζα αντιστοίχως– ο οποίος δεν πρέπει να συγχέεται με την επτάφωτο λυχνία, διότι πρόκειται για τη χριστιανική «ακοίμητη κανδήλα». Στους ορθόδοξους χριστιανικούς ναούς η χρήση της επτάφωτης λυχνίας έχει διατηρηθεί μέσα στο ιερό, είτε πάνω είτε πίσω από την Αγία Τράπεζα. Η λυχνία αυτή είναι συνήθως κηροπήγιο με επτά κεριά που ανάβουν μόνο κατά τη διάρκεια των ακολουθιών, είτε όλα είτε τα τρία κεντρικά.

Ο όρος Ραββίνος ή Ραβίνος προέρχεται από την εβραϊκή λέξη «ραβί» που σημαίνει «μεγάλος, έξοχος, δάσκαλος». Ο τίτλος Ραβίνος (θρησκευτικός διδάσκαλος) είναι αξίωμα και αποτελεί έναν από τους κύριους λειτουργούς της εβραϊκής κοινότητας. Στην Καινή Διαθήκη ο Ιησούς αποκαλείται δώδεκα φορές «Ραββί» με την έννοια του «Δασκάλου». Αρχικά, οι ραββίνοι ήταν δάσκαλοι και οι πιο φωτισμένοι από αυτούς είχαν και δικαστικές αρμοδιότητες. Με το πέρασμα των χρόνων, οι ραββίνοι απέκτησαν και τις αρμοδιότητες του πνευματικού ηγέτη και του πρωτοστάτη των προσευχών. Ιδίως δε, μετά την καταστροφή του Ναού του Σολομώντος το 70 μ.Χ., το σώμα και ο ρόλος του ιερατείου –Αρχιερέας, ιερείς και Λευίτες– έπαυσε να υφίσταται και υπεύθυνοι πλέον για τις θρησκευτικές ανάγκες της κοινότητας καθώς και για την επίσημη εκπροσώπηση της είναι οι ραββίνοι.

Σήμερα, ραββίνος καλείται ο εβραίος θρησκευτικός λειτουργός που προΐσταται της ισραηλιτικής κοινότητας. Τελεί τις θρησκευτικές τελετές των Εβραίων –είναι λαϊκός χωρίς ιερατικό αξίωμα– κηρύττει, διδάσκει τα θρησκευτικά στις σχολές και προΐσταται των ιουδαϊκών κοινοτήτων, ερχόμενος σε επαφή με τις πολιτικές Αρχές της χώρας, όπου είναι εγκατεστημένη η κοινότητα. Τέλος, κατόπιν δοκιμασίας επιλογής διορίζεται, και μέσω ειδικής τελετής αναλαμβάνει τα θρησκευτικά του καθήκοντα.

Σεφαραδίτες και Ντονμέδες

Έπειτα από τη συμφωνία και την άδεια που τους παραχώρησε ο Σουλτάνος Βαγιαζίτ Β΄, οι Εβραίοι *Ασκεναζίμ* και *Σεφαραδίτες* εγκαταστάθηκαν σε διάφορες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πιο συγκεκριμένα, *Σεφαραδίτες* ονομάζονται οι ισπανο-Εβραίοι που κατάγονταν από την Ιβηρική Χερσόνησο και μετακινήθηκαν στην Ανατολική Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που εκδιώχθηκαν από τη Σικελία και την Απουλία της Ιταλίας. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ακολουθούσε εκείνη την περίοδο μια ιδιαίτερα φιλοεβραϊκή πολιτική ανεκτικότητας έναντι των «*Λαών της Βίβλου*» και παρότρυνε την εγκατάστασή τους στο εσωτερικό της, αποβλέποντας επιπλέον στην τόνωση του εμπορίου, που γνώριζαν καλά οι Εβραίοι.

Οι *Σεφαραδίτες*, μετά τους διωγμούς εναντίων τους, εγκαταστάθηκαν στην τότε Οθωμανική Αυτοκρατορία –κυρίως στη Θεσσαλονίκη περί τις 20.000– όπως και σε άλλα μέρη της Ανατολικής Ευρώπης. Συγκεκριμένα, φτάνοντας στη Θεσσαλονίκη ήρθαν σε επαφή με τους Ρωμανιώτες Εβραίους –ζούσαν εκεί από το 140 π.Χ. περίπου, προερχόμενοι από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου– και αντί να αφομοιωθούν από αυτούς, απεναντίας υπερίσχυαν πολιτιστικά και λόγω της αριθμητικής τους υπεροχής. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο πληθυσμός τους στη Θεσσαλονίκη είχε αυξηθεί σε περίπου 25.000-30.000 μέλη. Οι *Σεφαραδίτες* Εβραίοι διατηρούν έντονο το συναίσθημα ότι ανήκουν στο ισπανικό έθνος και ότι απλώς είναι εγκατεστημένοι στη Θεσσαλονίκη. Όσον αφορά για το διωγμό τους από την Ισπανία αυτόν τον αιτιολογούν ως εξής: «ο Θεός, μας τιμωρεί για τα αμαρτήματά μας και μας απομακρύνει από τη γη μας, πολλές φορές αυτό δεν θεωρείται τιμωρία, αλλά ως αυτοτελής σκοπός το νόημα του οποίου πρέπει να αναζητηθεί».

Ως *Ντονμέδες*, *Ντονμέ*, *Ντονμέχ* ή *Μαμμίν*, καλούνται οι εξισλαμισμένοι Εβραίοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πρόκειται για τους Εβραίους οι οποίοι ντύνονταν και συμπεριφέρονταν σαν Τούρκοι «διατηρώντας» την πίστη τους στον Ιουδαϊσμό, ωστόσο οι ίδιοι υποστήριζαν το αντίθετο. Κατά τον 17^ο αιώνα, με ηγέτη το ραββίνο Σαμπετάι Σεβί «*Μεσσία της Σμύρνης*», αναπτύχθηκε το μεσσιανικό κίνημα σε όλες

σχεδόν τις εβραϊκές κοινότητες της Οθωμανικής επικράτειας, γεγονός που οδήγησε σε ακραίες μαζικές εκδηλώσεις.

Οι Ντονμέδες που «αλλαξοπίστησαν» –ίσως για να διασώσουν τη ζωή και τον πλούτο τους– διατήρησαν πολλά ιουδαϊκά έθιμα και ακολούθησαν μια ιδιαίτερη διαδρομή εντός του Ισλάμ χωρίς ωστόσο να γίνουν αποδεκτοί από τον ορθόδοξο μουσουλμανικό κόσμο ως αυθεντικοί μουσουλμάνοι. Ωστόσο, διατήρησαν σχέσεις με τις ομόθρησκες εβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης και φημολογείται ότι συμμετείχαν ενεργά στο κίνημα των Νεότουρκων. Στη Θεσσαλονίκη σώζεται έως σήμερα το *Τζαμί των Ντονμέ*, –γνωστό ως *Γενί Τζαμί* = νέο τζαμί– χτισμένο από τον Ιταλό αρχιτέκτονα Βιταλιάνο Ποζέλι (1838-1918).

Το τελετουργικό των *Ντονμέδων* παρουσιάζεται ως ένας ακαθόριστος συνδυασμός διαφόρων στοιχείων της μυστικιστικής *Καμπάλα* και του ισλαμικού *Σουφισμού*. Οι οπαδοί της προκύπτουσας διδασκαλίας λέγονται από τους Εβραίους «*Ντούνμεκ*», από το τουρκικό ρήμα «*ντούνμεκ*» που σημαίνει γυρίζω, ενώ οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται «*Μαμμίν*», δηλαδή Αληθινοί Πιστοί. Μολονότι, –εξωτερικά τουλάχιστον– είχαν προσχωρήσει στον ισλαμισμό, εικάζεται ότι συνέχιζαν να τελούν κρυφά λατρευτικές τελετές της ιδιόμορφης αίρεσής τους. Φορούσαν μουσουλμανικά ρούχα, διάβαζαν το Κοράνι, αλλά ακολουθούσαν το εβραϊκό ημερολόγιο. Ως προς την εκδήλωση της λατρείας τους, τηρούσαν την Παρασκευή ως ημέρα κοινής προσευχής, συμμετείχαν στο Ραμαζάνι, μετείχαν με αντιπροσωπία στην ιερή αποδημία (*Χάτζ*) στη Μέκκα, και διατηρούσαν –όσοι είχαν– τα καταστήματά τους ανοιχτά το Σάββατο. Βέβαια, θα μπορούσε κανείς να πει ότι η εκδήλωση της λατρείας των Ντονμένδων έμοιαζε περισσότερο με διάφορες μουσουλμανικές αιρέσεις –όπως το Σουφισμό– παρά με τους ορθόδοξους Σουνίτες.

Τέλος, οι Ντονμέδες απέφυγαν ως μουσουλμάνοι τη φρικαλεότητα των στρατοπέδων συγκεντρώσεων και του ολοκαυτώματος της ναζιστικής θηριωδίας.